

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ
ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНАХ
ВОЄННОЇ ДЕГРАДАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ ТА ЙОГО
АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-413 групи

Спеціальності 103 Науки про Землю

Освітньо-професійної програми

«Науки про Землю»

Орел Оксана Сергіївна

Керівник к.геогр.н., доцент Молікевич Р.С

Рецензент старший науковий співробітник

науково-дослідного відділу НПП

«Нижньодніпровський», Клименко В.М.

Івано-Франківськ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНАХ ВОЄННОЇ ДЕГРАДАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ.....	5
1.1. Сутність, форми та екологічні наслідки воєнної деградації довкілля.....	5
1.2. Міжнародно-правові засади охорони довкілля під час і після воєнних конфліктів.....	10
1.3. Міжнародний досвід створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ДО УМОВ УКРАЇНИ..	16
2.1. Оцінка сучасного стану територій України, що зазнали воєнної деградації.....	16
2.2. Нормативно-правові та інституційні передумови створення нових природоохоронних територій в Україні.....	24
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ТА МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ.....	27
3.1. Моделі організації природоохоронних територій у постконфліктних зонах.....	27
3.2. Пропозиції щодо інтеграції міжнародного досвіду у національну систему охорони природи України.....	30
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена загостренням екологічних проблем, спричинених воєнними конфліктами, які призводять до масштабної деградації природного середовища, порушення екосистем та втрати біорізноманіття. У сучасних умовах Україна зіткнулася з безпрецедентними екологічними наслідками бойових дій, що охоплюють значні території та мають довготривалий характер. Війна спричиняє руйнування ландшафтів, забруднення ґрунтів, вод і атмосферного повітря, а також знищення природних середовищ існування живих організмів. У таких умовах особливого значення набуває створення та ефективна організація природоохоронних територій як інструменту збереження природної спадщини та відновлення екосистем.

Мета роботи полягає у дослідженні міжнародного досвіду створення природоохоронних територій у зонах воєнної деградації довкілля та обґрунтуванні можливостей його адаптації до умов України.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування природоохоронних територій у постконфліктних регіонах.

Предметом дослідження виступають підходи, моделі та механізми організації природоохоронних територій у зонах воєнної деградації довкілля, а також можливості їх застосування в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати сутність та наслідки воєнної деградації довкілля;
- дослідити міжнародний досвід створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах;
- охарактеризувати нормативно-правові та інституційні передумови розвитку природоохоронних територій;
- визначити основні моделі організації природоохоронних територій у зонах воєнного впливу;

- оцінити сучасний стан територій України, що зазнали воєнної деградації;
- розробити пропозиції щодо адаптації міжнародного досвіду до національної системи охорони природи.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення наукових підходів до проблеми; індукція і дедукція – при формуванні теоретичних висновків; класифікація – для систематизації форм і наслідків воєнної деградації довкілля; порівняння – при дослідженні міжнародного досвіду; узагальнення – для формування пропозицій щодо адаптації міжнародного досвіду в Україні.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНАХ ВОЄННОЇ ДЕГРАДАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ

1.1. Сутність, форми та екологічні наслідки воєнної деградації довкілля

Воєнні конфлікти сучасності дедалі чіткіше проявляють себе не лише як політичні чи військові явища, але і як потужний деструктивний фактор впливу на довкілля. У наукових дослідженнях О. Бондаря, С. Брошкової, В. Корольової, А. Даниля, Л. Гуцаленко та інших українських учених наголошується, що наслідки бойових дій виходять далеко за межі безпосередніх руйнувань і формують глибокі зміни у функціонуванні природних систем. У цьому контексті формується поняття воєнної деградації довкілля, яке доцільно розглядати як складне багатовимірне явище, що охоплює фізичне, хімічне та біологічне порушення природного середовища під впливом військової діяльності [8].

Сутність воєнної деградації довкілля полягає у комплексному руйнуванні природних компонентів і порушенні взаємозв'язків між ними. На відміну від звичайного антропогенного впливу, який часто має поступовий характер, воєнний вплив відзначається різкістю, масштабністю та високою інтенсивністю. Як підкреслює О. Бондар, бойові дії здатні одночасно порушувати стан атмосфери, водних ресурсів, ґрунтового покриву та біоти, що призводить до виникнення ланцюгових екологічних реакцій [4]. У свою чергу, В. Корольова та А. Даниль акцентують увагу на правовому вимірі цього явища, розглядаючи воєнну деградацію як наслідок екологічних правопорушень і злочинів, що супроводжують збройні конфлікти та спричиняють істотну шкоду природним ресурсам і життєвому середовищу людини [14].

Особливістю воєнної деградації є її системний характер. Вона не обмежується окремими видами пошкоджень, а формує комплекс взаємопов'язаних змін, які можуть зберігатися протягом тривалого часу. Це дозволяє розглядати її не лише як наслідок війни, але і як окрему категорію екологічних процесів, що мають власні механізми розвитку та наслідки. У працях С. Брошкової підкреслюється, що екологічні порушення, спричинені війною, безпосередньо впливають на якість життя населення, формуючи нові ризики для здоров'я та соціальної стабільності [5].

Таблиця 1.1

Сутність, форми та екологічні наслідки воєнної деградації
довкілля

Компонент	Форми	Екологічні наслідки
Атмосфера	Забруднення повітря від вибухів, пального, техногенних матеріалів	Погіршення якості повітря, ризики для здоров'я населення
Водні ресурси	Забруднення річок і підземних вод, руйнування гідротехнічних споруд	Погіршення якості води, ризики для водопостачання, порушення екосистем
Ґрунти	Руйнування структури, ущільнення, забруднення, вплив важкої техніки	Зниження родючості, ускладнення сільськогосподарського використання
Біорізноманіття	Руйнування середовищ існування, пожежі, шумове забруднення	Скорочення чисельності видів, порушення екологічної рівноваги
Техногенні катастрофи	Руйнування промислових об'єктів, складів небезпечних речовин	Довготривале забруднення територій, небезпека для кількох поколінь
Військові відходи	Уламки техніки, боєприпаси, будівельні руїни	Додаткове забруднення, ускладнення відновлення довкілля
Системний вплив	Комплексне руйнування природних компонентів та взаємозв'язків	Порушення екологічної рівноваги, зниження стійкості екосистем, тривалі наслідки
Вплив на населення	Потрапляння токсичних речовин у повітря, воду, ґрунт	Ризики для здоров'я, хронічні та онкологічні захворювання, зниження соціальної стабільності
Транскордонний	Перенесення	Поширення негативних наслідків за

ефект	забруднювачів через атмосферу та водні системи	межі бойових дій, потреба у міжнародній співпраці
-------	--	---

Форми прояву воєнної деградації довкілля є різноманітними і охоплюють практично всі компоненти природного середовища. Однією з найпоширеніших є хімічне забруднення, яке виникає внаслідок використання вибухових речовин, пального, мастил та інших техногенних матеріалів. У процесі бойових дій у довкілля потрапляють важкі метали, токсичні сполуки та продукти згоряння, що негативно впливають на якість повітря, води та ґрунтів. Такі речовини мають здатність накопичуватися, що посилює їхню небезпеку у довгостроковій перспективі [4].

Іншою важливою формою є деградація ґрунтів, яка проявляється у руйнуванні їх структури, ущільненні та забрудненні. Використання важкої військової техніки, вибухи та обстріли призводять до механічного пошкодження ґрунтового покриву, що знижує його родючість і ускладнює подальше використання в сільському господарстві. Л. Гуцаленко та її колеги звертають увагу на те, що такі процеси можуть мати довготривалий характер і вимагати значних ресурсів для відновлення [8].

Суттєвим проявом воєнної деградації є також порушення гідрологічного режиму. Руйнування гідротехнічних споруд, забруднення річок і підземних вод, а також потрапляння токсичних речовин у водні об'єкти призводять до погіршення якості водних ресурсів. Це створює серйозні ризики для водопостачання населення та функціонування екосистем. С. Брошкова підкреслює, що водні ресурси є особливо вразливими до воєнного впливу через їх здатність швидко поширювати забруднення на значні території [5].

Важливою формою деградації є знищення біорізноманіття. Руйнування природних середовищ існування, пожежі, вибухи та шумове

забруднення призводять до скорочення чисельності багатьох видів рослин і тварин. У деяких випадках відбувається повне зникнення окремих популяцій, що порушує екологічну рівновагу. Дослідники зазначають, що відновлення біорізноманіття є одним із найскладніших завдань після завершення бойових дій, оскільки воно потребує значного часу та спеціальних заходів [17].

Окрему групу становлять техногенні катастрофи, які виникають унаслідок руйнування промислових об'єктів, складів небезпечних речовин та енергетичної інфраструктури. Такі події мають особливо масштабні наслідки, оскільки поєднують у собі фактори механічного руйнування та хімічного забруднення. Вони здатні спричинити довготривале забруднення великих територій і створювати небезпеку для кількох поколінь [15].

Не менш важливою формою є накопичення відходів війни. Уламки техніки, залишки боєприпасів, будівельні руїни та інші матеріали утворюють значні обсяги відходів, які часто містять небезпечні речовини. Неправильне поводження з такими відходами може призводити до додаткового забруднення довкілля та ускладнювати процеси відновлення [4].

Екологічні наслідки воєнної деградації довкілля є багатограними і проявляються як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Одним із ключових наслідків є порушення екологічної рівноваги. Руйнування природних зв'язків між компонентами екосистем призводить до зниження їхньої стійкості та здатності до самовідновлення. Це означає, що навіть після завершення бойових дій екосистеми можуть залишатися вразливими до подальших негативних впливів [8].

Суттєвим наслідком є погіршення якості природних ресурсів. Забруднення повітря, води та ґрунтів обмежує можливість їх використання та створює ризики для економічної діяльності. Особливо це стосується сільського господарства, яке залежить від стану ґрунтів і

водних ресурсів. Погіршення їх якості може мати прямий вплив на продовольчу безпеку.

Важливим аспектом є вплив на здоров'я населення. Токсичні речовини, що потрапляють у довкілля внаслідок бойових дій, можуть спричиняти різноманітні захворювання, включаючи хронічні та онкологічні. Крім того, забруднення довкілля може впливати на якість питної води та продуктів харчування, що підсилює ризики для населення [5].

Слід також враховувати транскордонний характер екологічних наслідків війни. Забруднювачі можуть поширюватися на значні відстані через атмосферу або водні системи, що означає, що наслідки воєнної деградації можуть виходити за межі територій безпосередніх бойових дій. Це підкреслює необхідність міжнародної співпраці у вирішенні екологічних проблем, спричинених війною.

Підсумовуючи, можна зазначити, що воєнна деградація довкілля є складним і багатовимірним процесом, який охоплює різні форми впливу та має тривалі наслідки. Її сутність полягає у системному руйнуванні природного середовища, форми проявляються через різноманітні види забруднення та пошкодження екосистем, а наслідки мають як локальний, так і глобальний характер. Аналіз наукових підходів українських дослідників свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення та подолання цих процесів, що включає як наукові, так і практичні заходи з відновлення довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

1.2. Міжнародно-правові засади охорони довкілля під час і після воєнних конфліктів

Міжнародно-правові засади охорони довкілля в умовах воєнних конфліктів формуються на перетині норм міжнародного гуманітарного та міжнародного екологічного права. Їх поява зумовлена усвідомленням того, що війна завдає шкоди не лише людям і інфраструктурі, а й природному середовищу, яке є основою життєдіяльності суспільства. У сучасних умовах екологічний вимір збройних конфліктів набуває особливої актуальності, оскільки наслідки таких впливів можуть мати тривалий, а іноді й незворотний характер [3].

Основу міжнародно-правового регулювання у цій сфері становлять норми, що обмежують методи та засоби ведення війни з метою мінімізації шкоди довкіллю. Зокрема, міжнародне гуманітарне право встановлює загальний обов'язок держав уникати дій, які можуть спричинити масштабні, тривалі та серйозні ураження природного середовища. Такі положення закріплені у міжнародних договорах, що регулюють ведення збройних конфліктів, і є обов'язковими для держав навіть під час війни [7].

Важливою особливістю міжнародно-правових засад є те, що дія природоохоронних договорів не припиняється автоматично з початком війни. Відповідно до загальних принципів міжнародного права, збройний конфлікт не скасовує зобов'язань держав щодо охорони довкілля, за винятком окремих випадків, коли виконання договору стає об'єктивно неможливим. Це означає, що держави зобов'язані дотримуватися екологічних стандартів навіть у період активних бойових дій, що підкреслює універсальний характер екологічних норм [1].

Міжнародно-правові засади охорони довкілля під час війни також базуються на принципах необхідності, пропорційності та обережності. Вони передбачають, що військові дії мають бути спрямовані на досягнення конкретної військової мети і не повинні завдавати надмірної шкоди природному середовищу. Крім того, сторони конфлікту зобов'язані враховувати можливі екологічні наслідки своїх дій і вживати

заходів для їх мінімізації. У цьому контексті довкілля розглядається як самостійний об'єкт правового захисту [2].

Разом із тим, міжнародне право не містить єдиного комплексного акта, який би повністю регулював питання охорони довкілля під час збройних конфліктів. Норми, що стосуються цієї сфери, розпорошені між різними договорами та джерелами права, що ускладнює їх практичне застосування. Відсутність чітких критеріїв оцінки екологічної шкоди, а також складність доведення її масштабності створюють додаткові труднощі для притягнення винних до відповідальності [7].

Важливим елементом міжнародно-правових засад є інститут відповідальності за шкоду довкіллю. У сучасному праві дедалі більше уваги приділяється кваліфікації екологічних порушень як міжнародних правопорушень або навіть злочинів. Зокрема, розглядається можливість визнання значного знищення природного середовища як окремого виду міжнародного злочину. Це пов'язано з тим, що екологічна шкода часто має транскордонний характер і може впливати на інтереси не лише однієї держави, а й міжнародної спільноти в цілому [2].

Після завершення воєнних конфліктів міжнародно-правові механізми охорони довкілля зосереджуються на питаннях відновлення та компенсації завданої шкоди. Одним із ключових принципів є обов'язок держави-правопорушника відшкодувати завдані збитки. Це може включати як фінансову компенсацію, так і здійснення заходів з рекультивації територій, очищення забруднених об'єктів і відновлення екосистем. Водночас реалізація цього принципу на практиці часто стикається з труднощами, пов'язаними з оцінкою шкоди та визначенням механізмів її відшкодування.

Післявоєнний період також передбачає розвиток інституційних механізмів, спрямованих на фіксацію екологічних порушень і формування доказової бази для міжнародних судових органів. Документування екологічних злочинів є важливим етапом забезпечення

справедливості та притягнення винних до відповідальності. У цьому процесі беруть участь як державні органи, так і міжнародні організації, що сприяє підвищенню ефективності правового захисту довкілля [1].

Таким чином, міжнародно-правові засади охорони довкілля під час і після воєнних конфліктів являють собою складну систему норм і принципів, спрямованих на обмеження екологічної шкоди та забезпечення відновлення природного середовища. Незважаючи на наявність базових правових механізмів, їх ефективність залишається обмеженою через фрагментарність регулювання та складність практичного застосування. Це обумовлює необхідність подальшого розвитку міжнародного права у цій сфері, зокрема шляхом створення більш чітких і узгоджених норм, здатних адекватно реагувати на виклики сучасних збройних конфліктів.

1.3. Міжнародний досвід створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах

Міжнародний досвід створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах показує, що охорона довкілля може відігравати важливу роль у відновленні не лише екосистем, а й соціально-економічної стабільності. Наприклад, у Балканських країнах після війни на початку 1990-х років було започатковано програми створення національних парків і заповідників, зокрема в регіонах Боснії і Герцеговини, де значні площі були забруднені від вибухів та розкопок. Ці території не лише зберегли біорізноманіття, а й стали основою для розвитку екотуризму, що допомогло залучити місцеве населення до відновлення економіки [1].

В Африці, у регіонах, які постраждали від тривалих збройних конфліктів, таких як Східна Демократична Республіка Конго, створення охоронюваних територій дозволило відновити критично важливі екосистеми тропічних лісів та водно-болотних угідь. Тут

природоохоронні зони інтегрують у транскордонні мережі, що об'єднують зусилля кількох держав для захисту міграційних видів та водних ресурсів. Міжнародні організації забезпечують технічну підтримку, тренінги для рейнджерів і методологічну допомогу у моніторингу біорізноманіття [1].

У Європі прикладом успішного відновлення постконфліктних територій є Польща та Чехія, де після промислових аварій і локальних військових дій було створено природоохоронні території на місцях деградованих ландшафтів. Тут використовується поетапний підхід: спершу очищення ґрунтів і водних об'єктів, потім відновлення лісів і природних луків, а на фінальному етапі організація рекреаційних зон та наукових станцій для спостереження за природними процесами [3].

Особливу роль у міжнародній практиці відіграє включення місцевих громад до процесу управління територіями. Наприклад, у Камбоджі після завершення конфлікту на територіях заповідників організовані програми працевлаштування місцевих жителів у сфері охорони природи, розвиток екоосвіти та екотуризму. Це забезпечує не лише контроль за охоронюваними територіями, а й створює соціально-економічну мотивацію для населення, яке раніше потерпало від війни [11].

Ключовим інструментом міжнародної практики є трансграничне співробітництво. Транскордонні парки, наприклад між Румунією та Україною або між Угорщиною і Сербією, дозволяють відновлювати екосистеми річок, лісів і степів, що зазнали пошкоджень під час конфліктів. Спільне управління такими територіями забезпечує моніторинг якості води, захист рідкісних видів та координацію природоохоронних заходів [9].

Одним із найбільш показових прикладів є транскордонний природоохоронний комплекс Greater Virunga Landscape у Центральній Африці, що охоплює території Демократичної Республіки Конго, Руанди

та Уганди. Загальна площа цієї природоохоронної мережі перевищує 50 тис. км² і включає 11 національних парків і заповідників. У регіоні, який протягом тривалого часу перебував у стані воєнної нестабільності, було зафіксовано значне скорочення популяцій великих ссавців. Проте після часткової стабілізації ситуації та впровадження системи спільного управління вдалося досягти відчутних результатів: чисельність гірських горил зросла до понад 1000 особин, що є унікальним прикладом відновлення виду в умовах постконфліктного середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграли міжнародні організації, які забезпечили фінансування, технічну підтримку та підготовку місцевих рейнджерів. Схожі підходи застосовувалися у Південному Судані, де після тривалих громадянських війн було відновлено функціонування одного з найбільших природоохоронних об'єктів Африки – Southern National Park площею близько 22 тис. км². Попри значні втрати біорізноманіття внаслідок бойових дій, екосистеми зберегли потенціал до відновлення. Міжнародні природоохоронні організації забезпечили фінансування охорони території, організацію системи моніторингу та навчання персоналу, що дозволило поступово відновити контроль над природними ресурсами навіть за умов слабкої державної влади.

Водночас досвід Колумбії після підписання мирної угоди з повстанським угрупованням FARC у 2016 році демонструє іншу важливу закономірність. До завершення конфлікту значна частина природоохоронних територій залишалася недоступною для господарської діяльності через бойові дії, що фактично обмежувало антропогенний вплив. Однак після настання миру ситуація змінилася: протягом перших трьох років було зафіксовано різке зростання вирубки лісів, зокрема у межах 39 природоохоронних територій. У деяких регіонах темпи знеліснення зросли більш ніж на 50%, що пояснюється активізацією аграрного виробництва, незаконного землекористування та недостатнім рівнем державного контролю. Цей приклад свідчить, що

постконфліктний період супроводжується підвищеним екологічним ризиком і потребує негайного посилення природоохоронних заходів. Важливим є також досвід Непалу після завершення громадянської війни у 2006 році. У цій країні природоохоронні території були інтегровані в систему місцевого розвитку через створення буферних зон навколо національних парків. Зокрема, у межах Chitwan National Park значна частина доходів від туризму – до 30–50% – спрямовується на розвиток місцевих громад. Це сприяло зниженню рівня браконьєрства, підвищенню зацікавленості населення у збереженні природних ресурсів і стабілізації соціально-економічної ситуації в регіоні.

Таким чином, міжнародний досвід демонструє, що створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах є комплексним процесом, який поєднує екологічне відновлення, економічну стабілізацію і соціальну інтеграцію місцевих громад. Поєднання правових механізмів, технічної підтримки міжнародних організацій та активної участі населення дозволяє не лише захистити природу, а й забезпечити довгострокове стає використання ресурсів та відновлення постраждалих територій.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ДО УМОВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка сучасного стану територій України, що зазнали воєнної деградації

Оцінка сучасного стану територій України, що зазнали воєнної деградації, свідчить про формування масштабних і різноспрямованих змін у природному середовищі, які охоплюють значні площі та мають довготривалий характер. Внаслідок повномасштабних бойових дій істотно постраждали східні, південні та частково північні регіони країни, де спостерігається поєднання механічного руйнування ландшафтів, хімічного забруднення та порушення екологічних зв'язків. Значна частина цих територій перебуває у стані екологічної нестабільності, що ускладнює їх подальше використання та відновлення [6].

Одним із найбільш масштабних проявів деградації є мінне та вибухонебезпечне забруднення територій. За узагальненими оцінками, потенційно небезпечними залишаються сотні тисяч квадратних кілометрів, що охоплює значну частину сільськогосподарських угідь, лісів і прибережних зон. Це призводить до фактичного виведення земель із господарського використання, а також створює ризики вторинного забруднення ґрунтів і вод через поступове руйнування боєприпасів і потрапляння токсичних речовин у довкілля [12].

Стан ґрунтів на постраждалих територіях характеризується значним рівнем деградації. У місцях інтенсивних бойових дій зафіксовано глибокі порушення структури ґрунтового покриву: вирви від вибухів, ущільнення верхніх шарів, перемішування горизонтів. У багатьох випадках втрачено гумусовий шар, що є критичним для відновлення родючості. Додатковим фактором є хімічне забруднення – у ґрунтах

виявляються підвищені концентрації свинцю, кадмію, міді та інших важких металів, а також залишки нафтопродуктів. У сукупності це призводить до зниження продуктивності земель і обмежує можливості їх використання у сільському господарстві без проведення рекультиваційних заходів [13].

Водні ресурси також зазнали суттєвих негативних змін. Руйнування гідротехнічних споруд, пошкодження каналізаційних систем і промислових підприємств спричинили потрапляння у річки та водосховища значних обсягів забруднювачів. У районах активних бойових дій спостерігається підвищення вмісту важких металів, азотистих сполук і нафтопродуктів у поверхневих водах. Окрему проблему становить затоплення шахт, особливо на сході країни, що призводить до засолення та забруднення підземних вод. Це створює довгострокову загрозу для систем водопостачання та ускладнює забезпечення населення якісною питною водою [10].

Стан атмосферного повітря в зоні бойових дій характеризується підвищеним рівнем забруднення, який формується внаслідок пожеж, вибухів і руйнування промислових об'єктів. Під час обстрілів і детонації боєприпасів у повітря потрапляють оксиди азоту, сірки, чадний газ і дрібнодисперсні частинки. Особливо небезпечними є викиди при пошкодженні нафтобаз, складів пального та хімічних підприємств, які супроводжуються утворенням токсичних сполук. У результаті формуються локальні зони з підвищеним рівнем екологічного ризику, що негативно впливає на здоров'я населення.

Біорізноманіття на постраждалих територіях зазнало значних втрат. Знищення природних середовищ існування, пожежі в лісах і степах, а також постійний шумовий вплив призвели до скорочення чисельності багатьох видів тварин і рослин. Частина природоохоронних територій опинилася в зоні бойових дій або втратила можливість належного управління. У результаті порушуються екологічні зв'язки, змінюється

видовий склад екосистем, а деякі популяції опиняються під загрозою зникнення.

Окремим напрямом деградації є накопичення значних обсягів відходів руйнування. У містах і сільській місцевості формуються великі масиви будівельного сміття, уламків техніки, залишків інфраструктури. Частина цих відходів містить небезпечні речовини, зокрема азбест, важкі метали та залишки паливно-мастильних матеріалів. Відсутність достатніх потужностей для їх переробки або безпечного зберігання призводить до додаткового забруднення ґрунтів і вод [6].

Регіонально найбільш критичний стан спостерігається у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях, де поєднуються інтенсивні бойові дії, висока концентрація промислових об'єктів і значна площа природних екосистем (рис. 2.1). У цих регіонах зафіксовано масове пошкодження лісів, деградацію степових ландшафтів і порушення водного балансу. У прибережних районах додатковим фактором є засолення ґрунтів і зміна гідрологічного режиму [13].

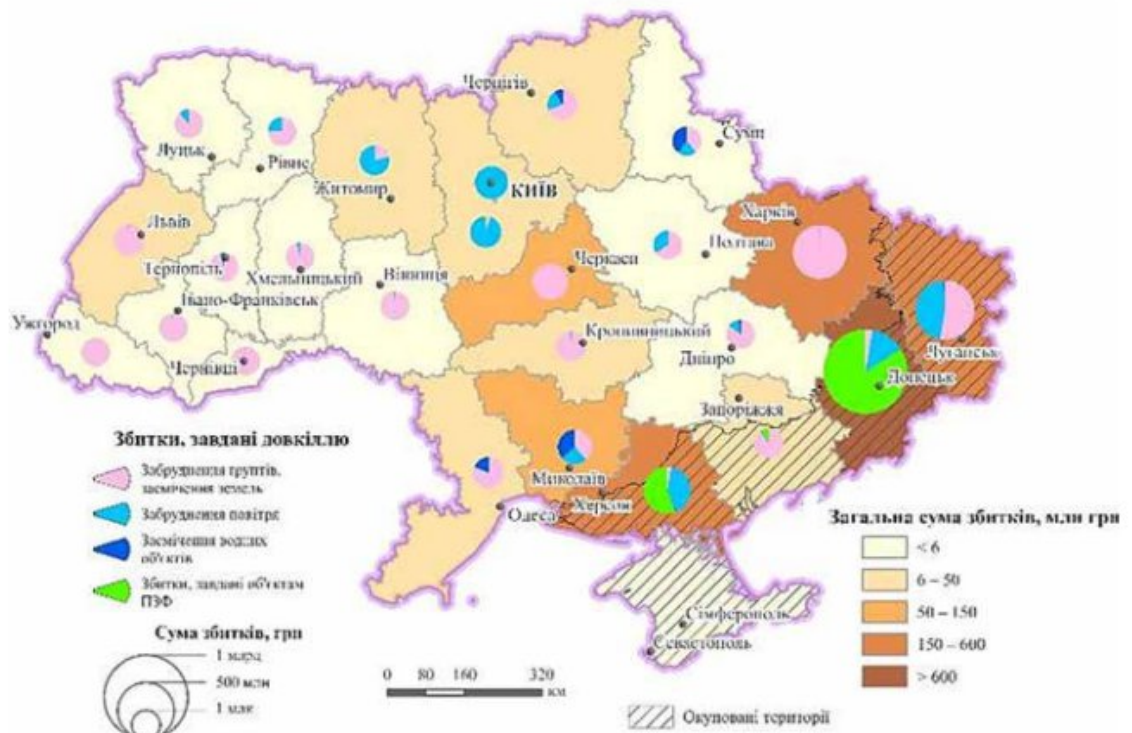

Рисунок 2.1- Просторовий розподіл екологічних збитків, завданих внаслідок воєнних дій в Україні (2022-2025 рр.)

Просторовий аналіз екологічних збитків за 2022–2025 роки демонструє чітку територіальну нерівномірність їх розподілу. Найбільші фінансові втрати зафіксовано у Донецькій та Луганській областях, де обсяг шкоди перевищує 600 млн грн. Це пояснюється високою інтенсивністю бойових дій, що призвело до масштабного руйнування природоохоронних територій, інфраструктури природокористування та суттєвого забруднення ґрунтів. У Запорізькій, Харківській, Миколаївській та Херсонській областях розмір екологічних збитків оцінюється в межах 150–600 млн грн. Для цих регіонів характерне поєднання різних типів негативного впливу: погіршення якості повітря, забруднення водних ресурсів і руйнування промислових вузлів. Центральні області, зокрема Полтавська, Черкаська, Дніпропетровська та Кіровоградська, демонструють помірний рівень втрат (50–150 млн грн), що здебільшого пов'язано з ракетними ударами та окремими техногенними аваріями. Найнижчі показники (менше 50 млн грн) характерні для західних і частини північних регіонів, де вплив бойових дій був обмеженим і проявлявся переважно у локальних випадках забруднення та засмічення територій (рис. 2.2).

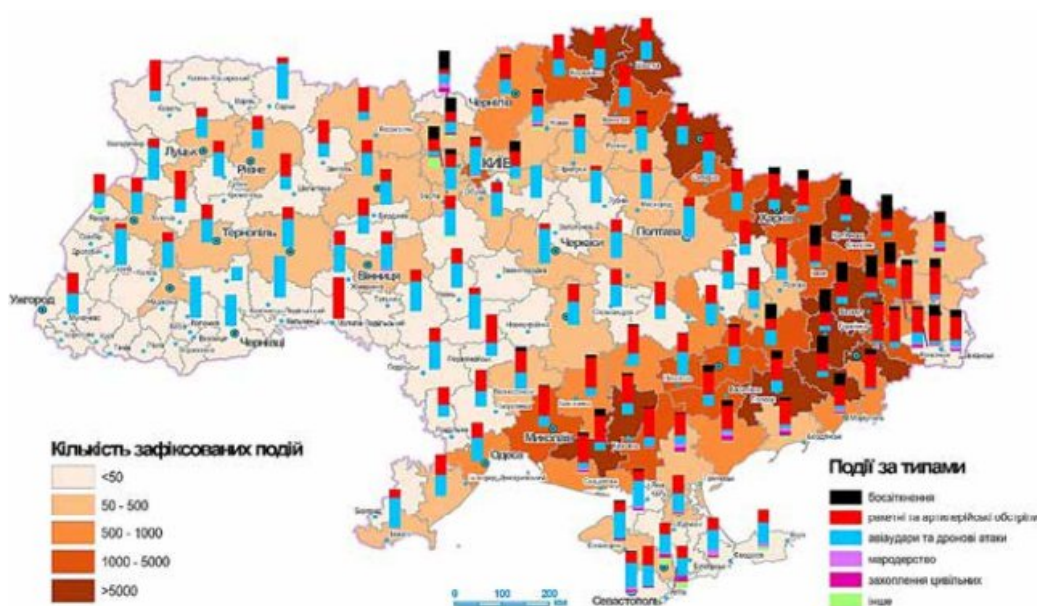

Рисунок 2.2- Кількість зафіксованих подій та їх розподіл за типами

Додаткову деталізацію екологічних ризиків забезпечує аналіз типів воєнних інцидентів, серед яких домінують артилерійські обстріли, авіаудари, руйнування інфраструктури та інші форми військового впливу. Такий підхід дозволяє не лише оцінити масштаби шкоди, а й визначити території з найвищим рівнем екологічної загрози для подальшого планування відновлювальних заходів.

Особливо значних втрат зазнали об'єкти природно-заповідного фонду. Загальна сума екологічних збитків у цій сфері оцінюється у 1,118 трлн грн, що свідчить про системний характер руйнування природних комплексів. За даними державних органів, у період з 24 лютого 2022 року до кінця 2024 року було зафіксовано тисячі випадків порушення екологічної рівноваги, що охоплюють усі складові довкілля. Серед конкретних прикладів варто відзначити повне знищення частини території національного природного парку «Джарилгацький» площею 1 588 га, яка є унікальною степовою екосистемою. Значних пошкоджень зазнали також водно-болотні угіддя міжнародного значення, зокрема Великі та Малі Кучугури і Заплава Семи маяків. Станом на сьогодні під окупацією перебуває близько 514 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею приблизно 800 тис. га, тоді як понад 900 територій (близько 1,24 млн га) зазнали різного ступеня пошкоджень. Крім того, під загрозою деградації опинилися близько 160 територій Смарагдової мережі загальною площею майже 2,9 млн га.

Військові дії призвели до руйнування середовищ існування рідкісних і зникаючих видів, занесених до Червоної книги України та Європейського червоного списку. У багатьох регіонах спостерігається різке скорочення рослинного покриву, деградація природних ландшафтів і масова загибель тварин. Найбільш критична ситуація склалася у Херсонській області, де масштаби порушення екосистем є одними з найвищих в Україні. Тут загальні збитки природно-заповідному фонду

перевищують 434 млрд грн. Суттєвих втрат зазнали також окремі природоохоронні об'єкти. Наприклад, регіональний ландшафтний парк «Feldman Ecorpark» у Харківській області втратив екосистемні послуги, що оцінюються приблизно у 16,98 млн доларів США, включаючи рекреаційний потенціал, функції очищення повітря та забезпечення середовища існування для тварин. Значних руйнувань зазнали національні природні парки «Азово-Сиваський», «Меотида», «Святі гори», «Шацький», біосферні заповідники «Асканія-Нова» та «Чорноморський», а також низка регіональних ландшафтних парків і заказників. На основі картографічних матеріалів, зокрема теплової карти інтенсивності бойових дій, чітко простежується концентрація максимального військового навантаження у східній та південній частинах України (рис. 2.3). Саме ці території формують зону підвищеного техногенно-екологічного ризику, де поєднуються висока щільність обстрілів, значні руйнування інфраструктури та масштабне забруднення довкілля. Найвищі показники зафіксовані вздовж лінії фронту, яка охоплює Донецьку, Луганську, Запорізьку та Херсонську області.

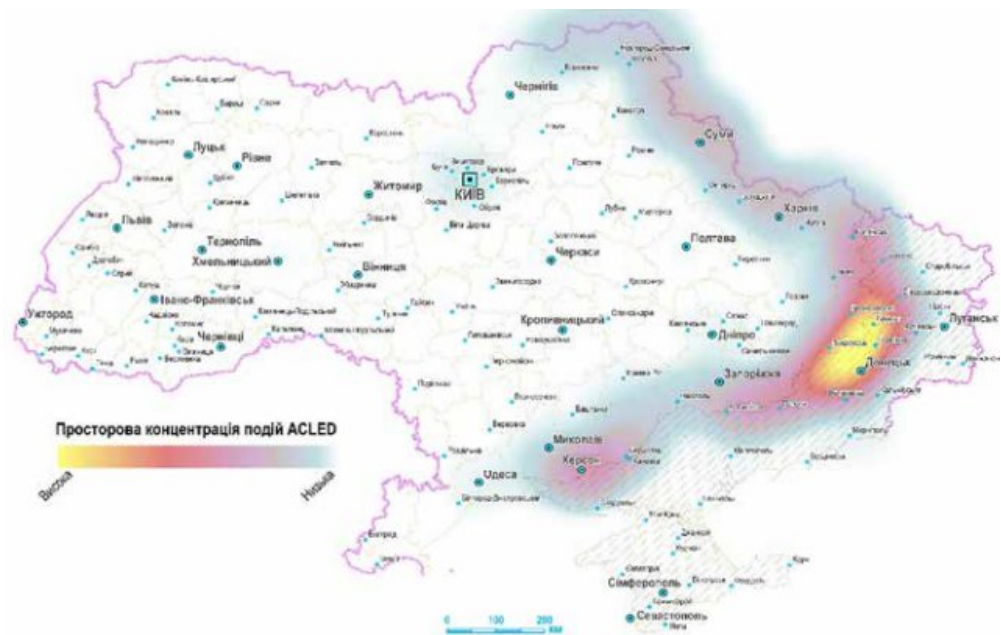

Рисунок 2.3- Теплокарта інтенсивності бойових дій та зони екологічної небезпеки

Детальніший просторовий аналіз, що відображає кількість зафіксованих інцидентів і втрат населення у 2022–2025 роках, підтверджує цю закономірність (рис. 2.4). Найбільша щільність обстрілів, авіаударів і руйнувань інфраструктури зосереджена саме в регіонах активних бойових дій – Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій та Херсонській областях. Саме ці території демонструють і найбільші показники екологічних збитків, що узгоджується з даними Державної екологічної інспекції. Таким чином, просторовий розподіл воєнної активності безпосередньо корелює з рівнем деградації довкілля.

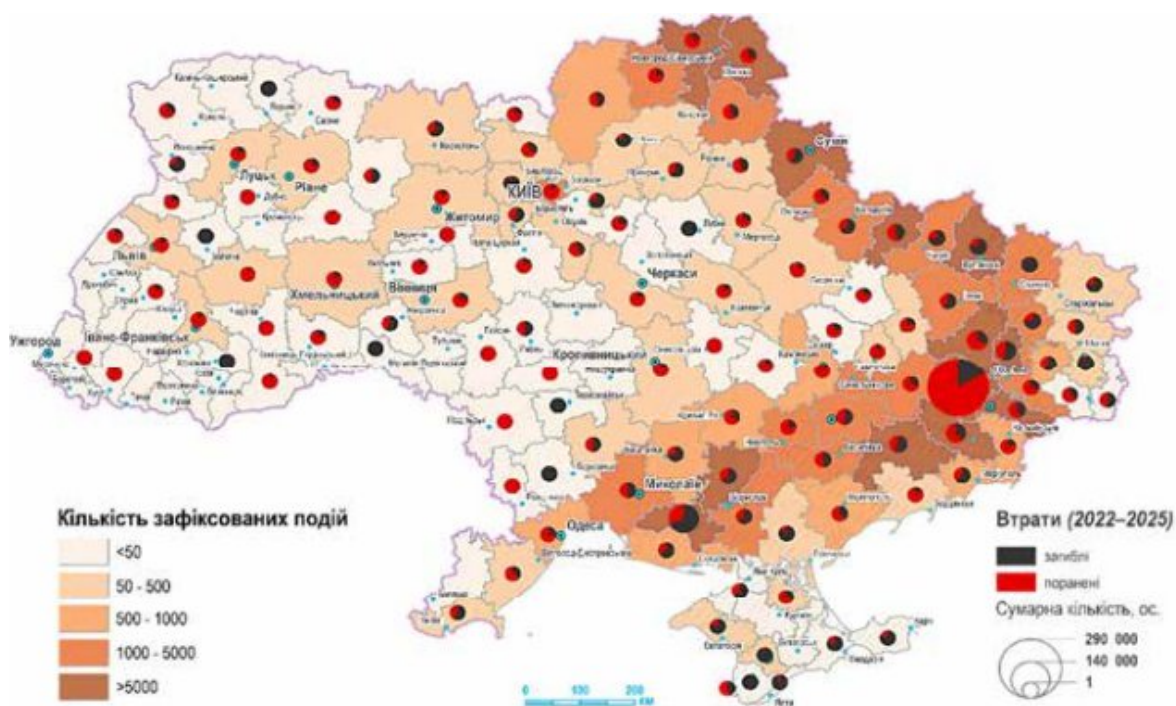

Рисунок 2.4- Кількість воєнних подій та людських втрат за районами України у 2022-2025 рр.

Важливим індикатором масштабності впливу є також рівень людських втрат, який відображає інтенсивність застосування вибухової зброї, масштаб пожеж та ступінь руйнування об'єктів інфраструктури. Узагальнена картина свідчить про те, що саме південно-східні регіони зазнали найбільшого комплексного навантаження, що дозволяє визначити їх як пріоритетні зони для подальшого екологічного

відновлення. Системний аналіз наслідків дає можливість виділити кілька основних напрямів екологічних втрат. Передусім ідеться про різке погіршення якості атмосферного повітря. Масштабні пожежі, що виникають унаслідок обстрілів і детонації боєприпасів, супроводжуються викидами чадного газу, оксидів азоту, сірки, вуглеводнів і високотоксичних сполук, зокрема діоксинів. Додатковим джерелом забруднення є зруйновані промислові підприємства, склади пального та нафтобази, що спричиняє потрапляння канцерогенних речовин у повітря. У прифронтових районах це призводить до перевищення гранично допустимих концентрацій забруднювачів і створює прямі ризики для здоров'я населення, зокрема зростання рівня респіраторних і онкологічних захворювань.

Не менш серйозною є ситуація з водними ресурсами. Внаслідок руйнування промислових і хімічних об'єктів у річки, водосховища та підземні горизонти потрапляють важкі метали, нафтопродукти та інші токсичні речовини. Одним із найбільш масштабних екологічних ударів став підлив Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року. Це призвело до затоплення великих площ, руйнування екосистем нижньої течії Дніпра та фактичної втрати Каховського водосховища як ключового джерела водопостачання. У південних регіонах вже фіксується дефіцит питної води, а також погіршення санітарного стану через забруднення колодязів і централізованих систем водопостачання. Суттєвих змін зазнав і ґрунтовий покрив. Унаслідок постійних обстрілів, вибухів та пожеж відбувається накопичення важких металів, залишків вибухових речовин і продуктів горіння. Значні площі сільськогосподарських угідь забруднені мінами та нерозірваними боєприпасами, що робить їх непридатними для використання. За оцінками, мова йде про тисячі гектарів земель, виведених з обробітку. Крім того, пожежі знищують гумусовий шар, що призводить до зниження родючості ґрунтів і ускладнює їх відновлення.

Біорізноманіття також зазнає значних втрат. За інформацією профільного міністерства, приблизно третина територій природно-заповідного фонду опинилася в зоні ризику або безпосереднього ураження. Руйнування екосистем спричиняє втрату середовищ існування, знищення місць гніздування птахів і скорочення чисельності рідкісних видів, занесених до Червоної книги України. У морських акваторіях Чорного та Азовського морів фіксується загибель дельфінів і риби, що пов'язано з детонацією мін та акустичним впливом вибухів.

Узагальнюючи, сучасний стан територій України, що зазнали воєнної деградації, можна охарактеризувати як складний і багатовимірний. Він поєднує фізичне руйнування природних комплексів, хімічне забруднення та порушення екологічних процесів. Така ситуація потребує системного підходу до оцінки, відновлення та подальшого управління цими територіями. Відновлення довкілля вимагатиме не лише значних фінансових ресурсів, а й впровадження сучасних технологій очищення, рекультивації та довгострокового екологічного моніторингу, оскільки наслідки воєнної деградації матимуть вплив протягом тривалого часу.

2.2. Нормативно-правові та інституційні передумови створення нових природоохоронних територій в Україні

Нормативно-правові та інституційні передумови створення нових природоохоронних територій в Україні формуються як цілісна система, що поєднує законодавчі норми, державну політику та діяльність уповноважених органів. У сучасних умовах цей процес активізується через необхідність збереження біорізноманіття, виконання міжнародних зобов'язань і відновлення територій, що зазнали значного антропогенного та воєнного впливу.

Правову основу становлять базові закони, які визначають загальні принципи охорони довкілля та механізми створення природоохоронних територій. Зокрема, законодавство передбачає, що ініціатива створення об'єкта природно-заповідного фонду може виходити від органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, наукових установ або громадських організацій. Процедура включає кілька обов'язкових етапів: підготовку наукового обґрунтування, визначення меж території, погодження з землекористувачами, проведення екологічної оцінки та прийняття рішення відповідним органом влади. Наприклад, створення національного природного парку здійснюється указом Президента, тоді як регіональні ландшафтні парки можуть утворюватися рішеннями обласних рад [20].

Важливим елементом є класифікація природоохоронних територій, яка визначає їх правовий режим. В Україні виділяють кілька категорій: природні заповідники (найсуворіший режим охорони, заборона господарської діяльності), національні природні парки (поєднання охорони та рекреації), заказники (часткова охорона окремих компонентів природи), пам'ятки природи та заповідні урочища. Вибір категорії залежить від екологічної цінності території, рівня її збереженості та можливостей використання [17].

Конкретним прикладом реалізації нормативних механізмів є створення нових національних природних парків у різних регіонах України. Такі об'єкти формуються на основі попередніх наукових досліджень, які підтверджують наявність рідкісних видів, унікальних ландшафтів або важливих екосистем. Після затвердження меж території визначаються функціональні зони: заповідна (повна охорона), буферна (обмежена діяльність), рекреаційна (туризм) та господарська (традиційне використання). Це дозволяє поєднати природоохоронні цілі з економічними інтересами регіону.

Інституційне забезпечення створення природоохоронних територій передбачає участь кількох рівнів управління. Центральні органи виконавчої влади формують державну політику, розробляють нормативні акти та координують діяльність у сфері природно-заповідного фонду. Регіональні органи забезпечують реалізацію цієї політики на місцях, зокрема ініціюють створення нових об'єктів і здійснюють контроль за їх функціонуванням. Окрему роль відіграють адміністрації природоохоронних територій, які відповідають за охорону, моніторинг і організацію рекреаційної діяльності [20].

Таким чином, нормативно-правові та інституційні передумови створення природоохоронних територій в Україні мають чітко структурований характер і включають конкретні процедури, суб'єктів та механізми реалізації. Їх ефективність залежить від узгодженості дій різних рівнів влади, наявності наукового обґрунтування та врахування міжнародних стандартів. У сучасних умовах ці передумови стають ключовими для розширення природно-заповідного фонду та забезпечення довгострокового збереження природних ресурсів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ТА МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Моделі організації природоохоронних територій у постконфліктних зонах

Моделі організації природоохоронних територій у постконфліктних зонах формуються з урахуванням специфіки територій, що зазнали бойових дій, і поєднують екологічні, соціальні та безпекові аспекти. Практика різних країн свідчить, що ефективне функціонування таких територій можливе лише за умов комплексного підходу, який передбачає не тільки збереження природи, а й відновлення інституцій, економічну стабілізацію та залучення місцевого населення.

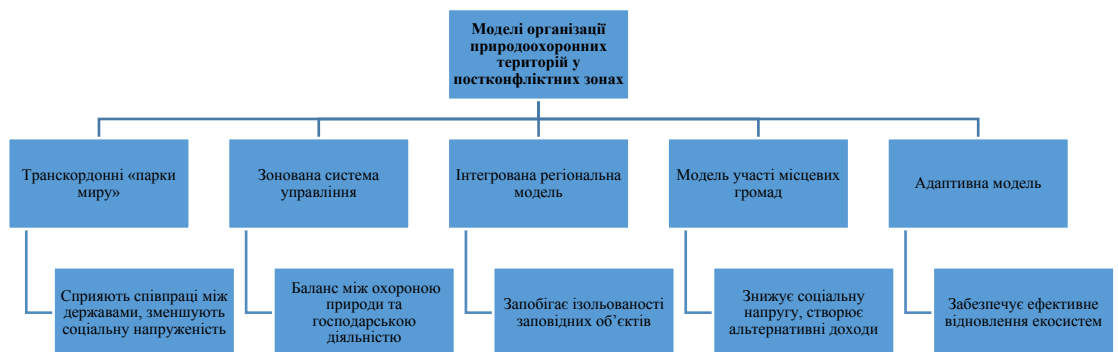

Рисунок 3.1- Основні моделі організації природоохоронних територій у постконфліктних зонах

Однією з найбільш поширених моделей є транскордонні природоохоронні території, або так звані «парки миру». Вони

створюються на територіях, які раніше були зонами конфліктів або розмежування, і передбачають спільне управління з боку кількох держав. Такі території дозволяють відновлювати цілісність екосистем, зокрема міграційні шляхи тварин і водні системи, які не збігаються з політичними кордонами. Крім екологічної функції, вони виконують важливу соціально-політичну роль – сприяють розвитку співпраці, зменшенню напруженості та формуванню довіри між країнами або регіонами [13].

Іншою поширеною моделлю є зонована система управління, яка передбачає поділ природоохоронної території на кілька функціональних зон із різним режимом використання. У межах цієї моделі виділяють заповідні ділянки з максимально суворим режимом охорони, буферні зони з обмеженим природокористуванням і території сталого розвитку, де допускається господарська діяльність. Такий підхід особливо ефективний у постконфліктних регіонах, оскільки дозволяє поєднати екологічні потреби з інтересами місцевого населення, яке часто залежить від природних ресурсів.

Широко застосовується також інтегрована регіональна модель, яка передбачає включення природоохоронних територій у систему просторового планування. У цьому випадку заповідні об'єкти розглядаються як складова ширшого ландшафту, що включає сільськогосподарські угіддя, ліси та населені пункти. Такий підхід дозволяє уникнути ізоляваності природоохоронних територій, забезпечити екологічну цілісність і водночас підтримати економічну діяльність у регіоні. У постконфліктних умовах це сприяє відновленню господарських зв'язків і раціональному використанню ресурсів [18].

Важливою є модель, заснована на участі місцевих громад. Вона передбачає залучення населення до управління природоохоронними територіями, надання їм певних прав на використання ресурсів і участь у прийнятті рішень. У постконфліктних зонах це має особливе значення, оскільки дозволяє знизити рівень соціальної напруги, створити

альтернативні джерела доходу та запобігти незаконному використанню природних ресурсів. У рамках цієї моделі активно розвивається екотуризм, який поєднує охорону природи з економічними вигодами для місцевого населення.

Окремо виділяється адаптивна модель, яка базується на попередній оцінці екологічного стану територій після завершення конфлікту. Перед створенням природоохоронних об'єктів проводяться дослідження рівня деградації, забруднення та збереженості екосистем. На основі цих даних визначаються пріоритетні ділянки для охорони, режими використання та заходи з відновлення. Такий підхід дозволяє врахувати реальний стан довкілля і забезпечити ефективне планування природоохоронної діяльності.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика моделей за критеріями ефективності
у постконфліктних зонах

Критерій	Транскордонні «парки миру»	Зонована система управління	Інтегрована регіональна модель	Модель участі громад	Адаптивна модель
Екологічна ефективність	Висока	Середня–в исока	Висока	Середня	Висока
Соціальна стабілізація	Висока	Середня	Середня	Висока	Середня
Економічна доцільність	Середня	Висока	Середня	Висока	Середня
Можливість масштабування	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня
Залучення місцевого населення	Середня	Середня	Низька–сер едня	Висока	Середня
Гнучкість у плануванні	Середня	Середня	Висока	Висока	Висока

Узагальнюючи, можна зазначити, що моделі організації природоохоронних територій у постконфліктних зонах мають спільні риси: багаторівневе управління, поєднання екологічних і соціально-

економічних цілей, а також орієнтацію на довгострокове відновлення. Вибір конкретної моделі залежить від рівня руйнування території, інституційної спроможності держави та потреб місцевого населення. Найбільш результативними є ті підходи, які забезпечують баланс між охороною природи та відновленням життєдіяльності регіону, що дозволяє досягти стійкого розвитку у постконфліктний період.

3.2. Пропозиції щодо інтеграції міжнародного досвіду у національну систему охорони природи України

З урахуванням напрацьованих підходів до організації природоохоронних територій у різних країнах доцільно сформувати комплекс практичних кроків, спрямованих на модернізацію існуючої системи та її адаптацію до європейських стандартів. Насамперед, доцільно впровадити принцип інтегрованого просторового планування, який передбачає включення природоохоронних територій у ширший контекст використання земель. Це означає необхідність формування екологічної мережі, де заповідні об'єкти поєднуються екологічними коридорами, що забезпечують міграцію видів і цілісність екосистем. Практична реалізація такого підходу можлива через узгодження природоохоронної політики з регіональними програмами розвитку, зокрема у сфері сільського господарства, лісокористування та містобудування [19].

Важливим напрямом є розвиток транскордонного співробітництва. Доцільно активізувати створення спільних природоохоронних територій із сусідніми державами, що дозволить ефективніше управляти спільними екосистемами, такими як річкові басейни, ліси та гірські масиви. Це також сприятиме гармонізації стандартів моніторингу та охорони природи, а також залученню міжнародної технічної допомоги.

Окрему увагу слід приділити впровадженню зонованої моделі управління природоохоронними територіями. Чітке розмежування заповідних, буферних і господарських зон дозволить поєднати збереження природних комплексів із потребами місцевого населення. Такий підхід особливо актуальний для територій, що зазнали воєнного впливу, де необхідно одночасно забезпечити охорону довкілля та відновлення економічної діяльності.

Доцільним є також розширення участі місцевих громад у процесах управління природоохоронними територіями. Надання їм можливості брати участь у прийнятті рішень, а також отримувати економічні вигоди від екотуризму чи сталого природокористування, сприятиме підвищенню рівня відповідальності за збереження природних ресурсів. Це дозволить зменшити рівень конфліктів і забезпечити більш ефективний контроль за використанням територій [19].

Таблиця 3.2

Пропозиції щодо інтеграції міжнародного досвіду у національну систему охорони природи України

Напрямок	Пропозиції	Очікуваний ефект
Інтегроване просторове планування	Включення природоохоронних територій у ширший контекст використання земель, формування екологічної мережі з коридорами для міграції видів	Забезпечення цілісності екосистем, ефективне поєднання охорони природи з розвитком регіону
Транскордонне співробітництво	Створення спільних природоохоронних територій з сусідніми державами, гармонізація стандартів моніторингу та охорони	Ефективне управління спільними екосистемами, залучення міжнародної технічної допомоги
Зонована модель управління	Чітке розмежування заповідних, буферних та господарських зон	Баланс між охороною природи та потребами місцевого населення
Участь місцевих громад	Залучення населення до прийняття рішень та отримання економічних вигод від екотуризму та сталого природокористування	Підвищення відповідальності за збереження природних ресурсів, зменшення конфліктів та незаконного використання територій

Адаптивне управління	Планування на основі оцінки стану територій після конфлікту, пріоритетизація охоронних заходів	Забезпечення ефективного відновлення довкілля та стійкого функціонування природоохоронних територій
----------------------	--	---

Важливим практичним напрямом інтеграції міжнародного досвіду є використання трансформованих унаслідок війни територій як основи для формування нових об'єктів природно-заповідного фонду. Найбільш показовим і водночас унікальним для України прикладом є територія колишнього Каховського водосховища, яка після руйнування Каховська ГЕС у червні 2023 року зазнала кардинальної трансформації. До катастрофи площа водосховища становила близько 2155 км², що робило його одним із найбільших штучних водойм Європи (рис. 3.2). Уже протягом перших тижнів після підриву відбулося стрімке спрацювання води зі швидкістю до 30–40 тис. м³/с, унаслідок чого фактично вся акваторія була втрачена. Станом на жовтень 2023 року залишки водної поверхні становили лише 193,8 км², тобто приблизно 9% від початкової площі (рис. 3.3). Таким чином, було оголено понад 200 тис. га територій, які десятиліттями перебували під водою.

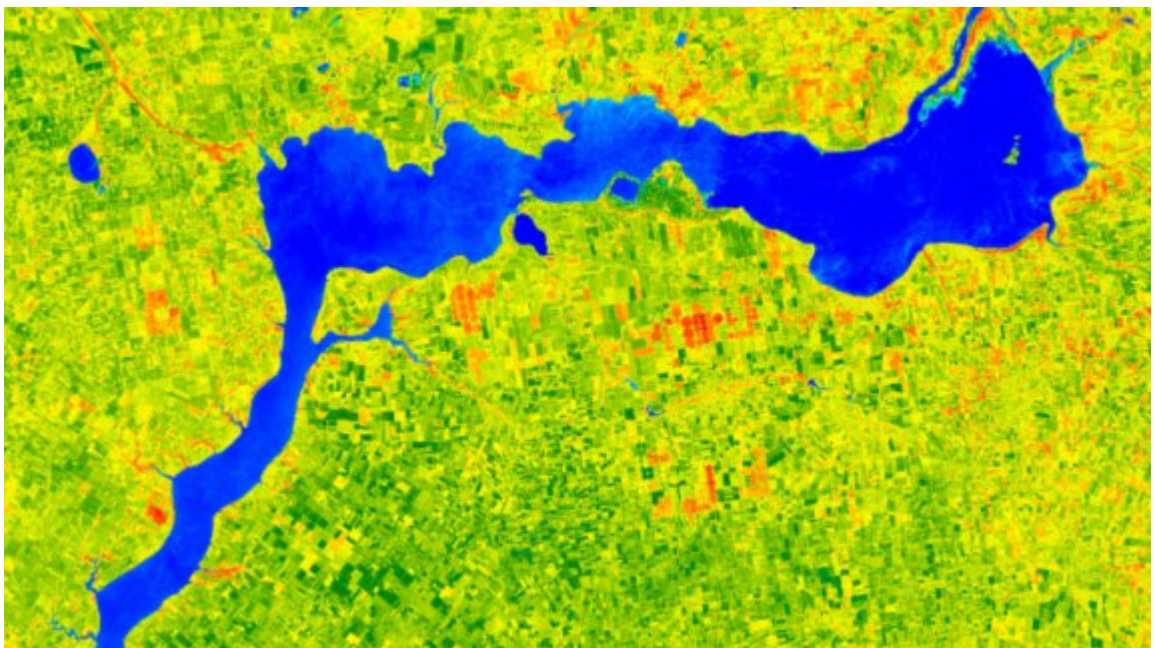

Рисунок 3.2- Каховське водосховище до руйнування гідротехнічної споруди

Початковий стан цієї території характеризувався різкою деградацією: значні площі мали вигляд пересушеного, потрісканого дна з масовою загибеллю водних організмів (рис. 3.3). Однак уже впродовж перших місяців почали проявлятися процеси природного самовідновлення. Зокрема, зафіксовано інтенсивне заростання територій трав'янистою рослинністю, що свідчить про формування піонерних екосистем. У подальшому на частині площ почали з'являтися деревні породи – верба, тополя, що є типовими для заплавних ландшафтів історичного Великого Лугу.

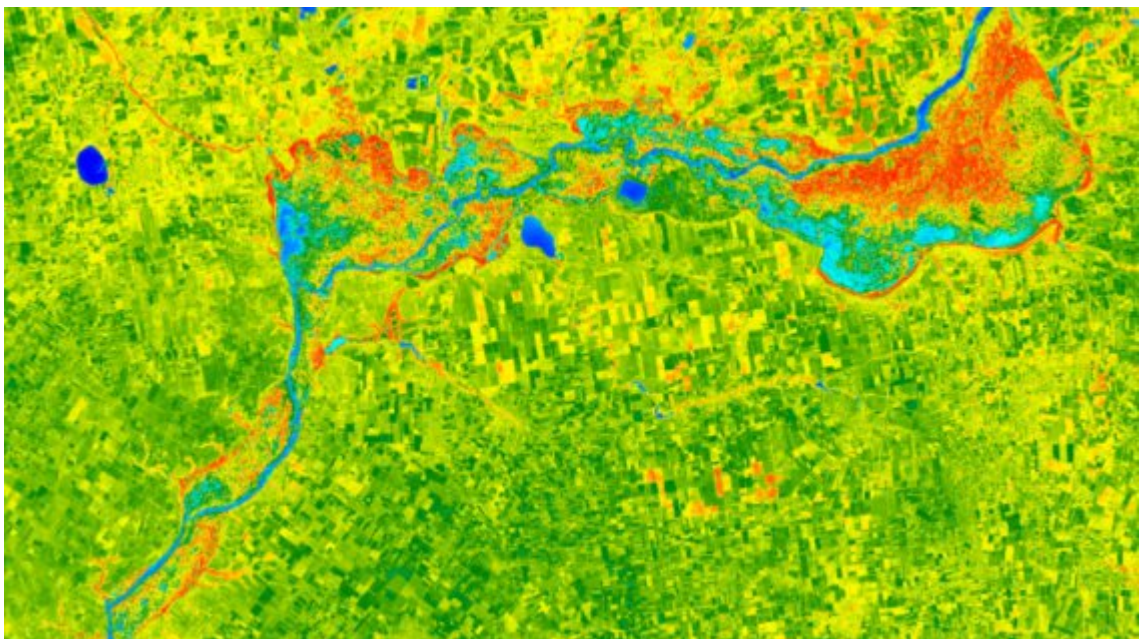

Рисунок 3.3- Стан території колишнього Каховського водосховища після осушення

Разом із позитивними процесами спостерігаються і суттєві екологічні ризики. Донні відкладення водосховища протягом десятиліть акумулювали сполуки азоту, фосфору, сірки та інші забруднювачі, які після осушення стали джерелом вторинного забруднення вод і повітря.

Крім того, на значних площах фіксуються пожежі, що призводять до знищення новоутворених біотопів і додаткового викиду токсичних речовин у атмосферу. Таким чином, територія одночасно поєднує риси як деградованого техногенного середовища, так і потенційно цінного природного ландшафту. З огляду на ці особливості, територія колишнього Каховського водосховища може розглядатися як перспективна для створення нового великомасштабного об'єкта природно-заповідного фонду. Йдеться про можливість формування національного природного парку або біосферного резервату площею до 200 тис. га, що відповідає міжнародним практикам відновлення постконфліктних територій (зокрема, у країнах Балкан і Африки). Важливо, що у цьому випадку природоохоронна функція поєднуватиметься з науковою – територія може стати унікальним полігоном для дослідження процесів природної сукцесії на великих площах. Практична реалізація такого підходу потребує застосування адаптивної моделі управління. Зокрема, доцільно передбачити:

1. виділення ділянок із високим рівнем самовідновлення як заповідного ядра;
2. створення буферних зон на територіях із частковим антропогенним впливом;
3. обмежене використання окремих ділянок для наукових досліджень та екотуризму;
4. проведення постійного моніторингу токсичності ґрунтів і вод.

Важливою складовою має стати інтеграція цієї території до національної екологічної мережі, зокрема через відновлення природних зв'язків уздовж русла Дніпра. Це дозволить сформувати екологічний коридор загальнодержавного значення, що забезпечуватиме міграцію видів і відновлення порушених екосистем.

У висновку, інтеграція міжнародного досвіду у національну систему охорони природи України має здійснюватися через поєднання просторового планування, транскордонної співпраці, участі громад і адаптивного управління. Реалізація цих підходів створить передумови для формування сучасної, ефективної та стійкої системи природоохоронних територій, здатної забезпечити збереження природної спадщини та відновлення довкілля в умовах післявоєнного розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що міжнародний досвід створення природоохоронних територій у постконфліктних регіонах містить низку практик і моделей, які можуть бути адаптовані до українських умов. Світова практика демонструє ефективність транскордонних природоохоронних територій, зонованих систем управління, інтегрованих регіональних підходів та активної участі місцевих громад. Всі ці моделі поєднують екологічні, соціальні та економічні цілі, забезпечуючи одночасно охорону природи і відновлення післявоєнного розвитку.

Аналіз стану українських територій, що зазнали воєнної деградації довкілля, свідчить про значні втрати екосистем, деградацію ґрунтів і забруднення водних ресурсів. Це підкреслює актуальність створення нових природоохоронних об'єктів та модернізації існуючих територій із застосуванням ефективних міжнародних практик. Особливе значення має адаптація принципів зонованого управління, інтеграції територій у національну екологічну мережу та залучення громад до процесів охорони і відновлення природних ресурсів.

Важливим висновком є необхідність поєднання нормативно-правових та інституційних механізмів з практичними моделями управління природоохоронними територіями. Це дозволяє забезпечити системність, прозорість та ефективність управління, а також стимулює економічну активність місцевих громад через сталий туризм і раціональне використання природних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич О. Право на безпечне довкілля у формуванні змісту регіональної екологічної політики. Науковий журнал «Law. State. Technology». Вип. №3. 2023. С. 22-27.
2. Баїк О.І. Міжнародні та національні правові підходи щодо відшкодування екологічних збитків, завданих воєнними діями. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286451> (дата звернення: 22.03.2026).
3. Балюк Г.І., Шомпол О.А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. Адміністративне право і процес. № 2(12). 2015. С. 143–160.
4. Бондар О. Б., Мельник Є. Є., Погорєлова О. М., Бицюра Л. О., Головатюк Л. М. Аналіз результатів впливу військових дій на довкілля та інфраструктуру України. Scientific Bulletin of UNFU, 35(1), 2025. С. 60-67.
5. Брошкова С. Наслідки війни для довкілля України. URL: <https://dms.onu.edu.ua/article/view/268491/271386> (дата звернення: 22.03.2026).
6. Гайдук К. Ю. Зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: приватноправовий підхід. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 84: частина 1. 2024. С. 235-240.
7. Гречко А. Екологічні наслідки військових дій на території України. URL: <https://conf-keip.kpi.ua/article/view/294528> (дата звернення: 22.03.2026).
8. Гуцаленко Л., Марчук У., Мулик Т. Екологічні наслідки війни та їх відображення в обліковій системі. Вісник економіки. 2023. №3. С. 39-54.

9. Дмітрієв Ю.Є. Міжнародно-правовий захист навколишнього середовища від злочинних посягань під час збройних конфліктів. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024. Вип. 81. С. 67-71.
10. Зіневич А.О., Сербенюк Г.А. Екологічні наслідки війни на сході України. Екологія – філософія існування людства : збірник матеріалів доповідей IX міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Київ., 8-10 березня 2023 р.). К.: 2023. С. 24 – 25
11. Кірін Р., Трегуб О. Еколого-правові проблеми сталого розвитку міст і регіонів в умовах повоєнного відновлення. International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy, 1(2), 2022. С. 74–94.
12. Козмуляк К.А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2022. Вип. 73. С. 174-180.
13. Коритко Л.Я., Кучера А.М. Порухення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/300381> (дата звернення: 22.03.2026).
14. Корольова В.В., Даниль А.І. Вплив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні. Legal Bulletin, (№14), 2024. С. 51–57.
15. Корольова В. В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи. Legal Bulletin. 2022. №3. С. 37-41.
16. Лук'янихіна О., Коваленко Є. Вплив військової агресії на навколишнє природне середовище України. V Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», Тернопіль, 15-16 квітня 2025 року. 2025. С. 112–114.

17. Пахомі С. К. Міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час збройного конфлікту. Київський часопис права, (3), 2024. С. 238–242.
18. Природно-заповідний фонд Київщини як складова національної системи екологічної мережі. URL: <https://naturaljournal.zu.edu.ua/index.php/ujns/article/view/235> (дата звернення: 22.03.2026).
19. Роман Л.Ю. Аналіз екологічних загроз об'єктів ПЗФ України у воєнний період. Екологічні науки: науково-практичний журнал. 2022. №3(42). С. 84-88.
20. Adaptation of environmental protection legislation of Ukraine to the conditions of marital state. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/283410 (дата звернення: 22.03.2026).
21. Google Earth Engine : хмарна платформа для аналізу геопросторових даних у планетарному масштабі. Google Cloud. URL: <https://earthengine.google.com/> (дата звернення: 15.04.2026).
22. Моніторинг ситуації з правами людини в Україні : звіт Організації Об'єднаних Націй. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine> (дата звернення: 15.04.2026).
23. Протокол моніторингу воєнних подій на території України (2022-2024). ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project) : офіційна база даних конфліктів. URL: <https://acleddata.com/> (дата звернення: 15.04.2026).
24. Екологічна ситуація в Україні : аналітичний звіт. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2026).

